

ANDRZEJ S. JASIŃSKI OFM
Uniwersytet Opolski, Wydział Teologiczny
<https://orcid.org/0000-0003-1950-6346>

Rok jubileuszowy w tradycji biblijnej¹

The Year of Jubilee in the Biblical Tradition

Summary

Leviticus 25 details the biblical system of jubilee. The year of jubilee came at the end of the cycle of 7 Sabbatical Years. In essence the jubilee was an economic institution. Israel had a three-tier pattern of kinship, comprising the tribe, the clan, and the household. Leviticus 25 is interwoven with the economic practice of the redemption of land and persons (primarily for the protection of the clan). One of the central pillars of the faith of the Israelites was that the land they inhabited was Yahweh land. The land was the goal of the Exodus redemption tradition. Divine judgment eventually meant expulsion from the land, until the restored relationship was symbolized in the return to the land. The jubilee functioned as a necessary override to the practice of redemption. The regular operation of redemption over a period could result in the whole territory of clan coming into the hands of a few wealthier families, while the rest of the families in the clan in a kind of debt servitude, living as dependent tenants of the wealthy, precisely the kind of land-tenure system that Israel had overturned. The jubilee was based upon several central affirmations of Israel's faith, and the importance of these should not be overlooked when assessing its relevance to Christian ethic and mission. Jesus announced the in-breaking of the eschatological reign of God. He claimed that the hopes of restoration and messianic reversal were being fulfilled in his ministry (Luke 4,16-30).

Keywords: Leviticus 25, jubilee year, jubilee as an economic institution, redemption of land and people, land of Israel, God of Israel.

Abstrakt

Księga Kapłańska w rozdziale 25. szczegółowo opisuje biblijny system jubileuszu. Rok jubileuszowy następował po zakończeniu cyklu 7 lat szabatowych. W istocie jubileusz był instytucją ekonomiczną. Izrael

¹ A.S. JASIŃSKI, *Rok jubileuszowy w tradycji biblijnej*, w K. DOLA – R. PIERSKAŁA (red.), *Ut mysterium paschale vivendo exprimat: księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Helmutowi Janowi Sobeczcze, dziekanowi Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, z okazji 60. rocznicy urodzin* (Opolska Biblioteka Teologiczna, 38), Opole, Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, 2000.

miał trójstopniowy system pokrewieństwa, obejmujący plemię, klan i gospodarstwo domowe. Kpł 25 jest przeplatana ekonomiczną praktyką wykupu ziemi i osób (przede wszystkim dla ochrony klanu). Jednym z centralnych filarów wiary Izraelitów było to, że ziemia, którą zamieszkiwali, była ziemią Jahwe. Ziemia była celem tradycji odkupienia w Exodusie. Boski wyrok oznaczał w końcu wygnanie z ziemi, aż do momentu, gdy przywrócona relacja była symbolizowana w powrocie do ziemi. Jubileusz funkcjonował jako konieczna nadwyżka nad praktyką odkupienia. Regularne przeprowadzanie wykupu przez pewien okres mogłoby doprowadzić do tego, że całe terytorium klanu znalazłoby się w rękach kilku zamożniejszych rodzin, a reszta rodzin w klanie znalazłaby się w swego rodzaju dłużnej niewoli, żyjąc jako zależni dzierżawcy bogatych – dokładnie taki system własności ziemi, jaki Izrael obalił. Jubileusz opierał się na kilku centralnych stwierdzeniach wiary Izraela i nie należy pomijać ich znaczenia przy ocenie jego konotacji dla etyki i misji chrześcijańskiej. Jezus ogłosił rozpoczęcie eschatologicznego panowania Boga. Twierdził, że w Jego posłudze spełniają się nadzieje na odnowę i mesjańskie odwrócenie (Łk 4,16-30).

Słowa kluczowe: Kpł 25, rok jubileuszowy, jubileusz jako instytucja ekonomiczna, wykup ziemi i osób, ziemia Izraela, Bóg Izraela.

Prawodawstwo Mojżeszowe – zawarte w Pięcioksięgu – było dla ludu Bożego normatywne i odnosiło się do wszystkich dziedzin życia. Nie było w nim rozróżnienia na to, co świeckie, i na to, co religijne, tzn. nie obowiązywały dwa kodeksy: świecki i religijny². Izrael został utworzony przez Jahwe i tylko On mógł nadawać mu stosowne prawa. Spisana Tora nie była tekstem jednolitym, lecz powstawała przez szereg wieków, a jej interpretacje znajdujemy następnie w Talmudzie, który powstawał już w okresie po zburzeniu świątyni jerozolimskiej (70 r. po Chr.), jakkolwiek wcześniej działali uczeni, których opinie znalazły się w Misznie (podstawowej części Talmudu)³.

1. Prawodawstwo Mojżeszowe o roku jubileuszowym

Judaizm, a następnie chrześcijaństwo to religie, które bazują na objawieniu się Boga w historii, stąd wybitną rolę zawsze odgrywały kwestie czasowe. Święta i jubileusze należały do rytmu religijnej aktywności Izraelitów, którzy wspominali wielkie dzieła Boga dokonane w łonie wybranej społeczności i ze względu na nią w celu ofiarowania jej większych dóbr⁴.

Obchody roku jubileuszowego w Izraelu były nakazem Prawa Mojżeszowego. Księga Kapłańska w ostatniej swej części zawiera tzw. Kodeks Świętości (17,1–26,46), który

² Z Tory (Prawa) wynikało, że Izrael jest narodem szczególnym, czego potwierdzeniem było zawarcie Przymierza na Synaju, por. M. FILIPIAK, *Człowiek współczesny a Stary Testament*, Lublin 1982, s. 34.

³ Talmud Palestyński powstał w Tyberiadzie w V w., natomiast Talmud Babiloński ostatecznie powstał w VIII w., por. S. MĘDALA, *Wprowadzenie do literatury międzytestamentalnej*, Kraków 1994, s. 385.

⁴ S.B. HOENIG, *Sabbath Years and the Year of Jubilee*, „The Jewish Quarterly Review” 59 (1969), s. 224–227.

podaje szczegółowe przepisy dotyczące kultu. Zarówno osoby, jak i przedmioty muszą zachować czystość rytualną, być świętymi, ponieważ Bóg jest święty (Kpł 19,2). W końcowych fragmentach Kodeksu Świętości (Kpł 25–26) tematyka dotyczy ziemi obiecanej i wolności, jaką otrzymują Izraelici na skutek błogosławieństwa Bożego⁵.

Rytm życia Izraelitów opierał się na idei szabat, czyli siedmiu dni (Kpł 23,1-3). Ta idea miała swe dalsze konsekwencje w prawodawstwie Mojżeszowym, w którym przewidziano również czas na przestrzeganie tzw. roku szabatowego⁶. Wówczas to ziemia miała odpoczywać, podobnie jak człowiek, każdego siódmego dnia.

Fragment Kpł 25,8-55 podaje stosowne przepisy o roku jubileuszowym; tekst rozpoczyna się następującym sformułowaniem: „Policzysz sobie siedem lat szabatowych, to jest siedem razy po siedem lat, tak że czas siedmiu lat szabatowych będzie obejmował czterdzieści dziewięć lat. Dziesiątego dnia, siódmego miesiąca zatrąbisz w róg. W Dniu Prześlągania zatrąbicie w róg w całej waszej ziemi. Będziecie święcić pięćdziesiąty rok, oznajmicie wyzwolenie w kraju dla wszystkich jego mieszkańców. Będzie to jubileusz (יובל) – każdy z was powróci do swej własności i każdy powróci do swego rodu” (ww. 8-10). Powyższe prawodawstwo wyraźnie odwołuje się już do osiadłego życia w Kanaanie, nie mogło bowiem być praktykowane podczas pobytu na pustyni⁷. Rok jubileuszowy uwzględnia kwestie społeczno-ekonomiczne, w jakich znajdował się Izrael; zagadnienia te podejmuje Prawo Mojżeszowe w różnych swych częściach.

Jak wynika z tekstu Kpł 25, rok jubileuszowy przypadał na koniec cyklu siedmiu lat szabatowych, czyli w roku 50⁸. W owym okresie proklamowano wolność dla tych, którzy popadli w niewolę bądź w długi, dzięki czemu wszelkie nierówności społeczne były niwelowane. Prawodawstwo Mojżeszowe wykazywało zatem duże zainteresowanie kwestią rodziny i ziemi. Społeczeństwo Izraela miało podział trójstopniowy: pokolenie, ród i rodzina (por. Sdz 6,15)⁹. Rodzina (dom ojca) opierała się na autorytecie ojca, który zarządzał całym domem, także i dorosłymi jego członkami, którzy założyli swoje rodziny, lecz pozostawali w kręgu władzy patriarchalnej ojca domu. Większą społecznością był ród, który był tworzony przez zespół rodzin (domów ojca). Jego nazwa własna była ściśle związana z potomkami Jakuba albo z miejscowościami, w których były osiadłe owe rodziny. To rody w dużej części pielegnowały stare tradycje, które były przekazywane następnym pokoleniom. Celem

⁵ Nazwa „Kodeks świętości” nawiązuje do głównej idei zawartej w tym prawodawstwie (świętość). Określenia tego użył po raz pierwszy A. Klostermann (1877), por. T. STAUBLI, *Die Bücher Levitikus, Numeri*, Stuttgart 1996, s. 144.

⁶ Idea szabat sięga epoki poprzedzającej czas Mojżesza. Człowiek swoją pracą odtwarza stwórcze dzieło Boga, który odpoczął siódmego dnia i go uświęcił. Izraelici rozumieli ów spoczynek w sensie religijnym, por. C. SPICQ, P. GRELOT, *Szabat*, STB, s. 925.

⁷ Wiadomo, że Prawo Mojżeszowe ulegało ciągłym uzupełnieniom w okresie królewskim i osiągnęło ostateczną formę dopiero po niewoli babilońskiej, por. B.S. CHILDS, *Die Theologie der einen Bibel*, Freiburg 1994, s. 161–174.

⁸ Zatem rok jubileuszowy przypadał po cyklu siedmiu lat szabatowych i był ich ukoronowaniem, por. M. NOTH, *Das dritte Buch Mose*, Göttingen 1962, s. 162–164.

⁹ W zwyczajach wszystkich ludów semickich było wspólne zamieszkiwanie rodzin wielopokoleniowych, por. J.A. THOMSON, *Handbook of Life in Bible Times*, Leicester 1986, s. 79–82.

roku jubileuszowego było przychodzenie z pomocą najbiedniejszym domom ojców, które podupadły. W dalszym jednak ciągu pozostawały częścią danego rodu. Zamieszkujące poszczególne tereny ziemi obiecaniej rody i pokolenia izraelskie uświadamiały sobie fakt darmowego daru, jaki otrzymali od Jahwe. Bóg bowiem ofiarował ziemię nie poszczególnym rodóm, lecz całemu Izraelowi, dlatego obowiązywała zasada solidarności społecznej, na podstawie której bogatsi członkowie rodu musieli okazywać troskę o biedniejszych, tym samym wzmacniając całą społeczność, która musiała przecież zmagać się z naciskiem innych społeczności żyjących na terenach ziemi obiecaniej¹⁰.

2. Szczegółowe przepisy o przestrzeganiu jubileuszy

Ziemia, którą objął Izrael w posiadanie, nie należała do ludzi, lecz do Boga; wyraźnie na to wskazuje tekst Kpł 25,23: „Nie wolno sprzedawać ziemi na zawsze, bo ziemia należy do Mnie, a wy jesteście u Mnie przybyszami i osadnikami”. Werset ten znajduje się w centrum relacji o roku jubileuszowym. Bóg wkracza we wszystkie aspekty życia Izraelitów, dlatego teologia i ekonomia nie są tu dziedzinami oddzielonymi od siebie. Wiadomo bowiem, że Bóg, składając obietnice Abrahamowi (Rdz 12,7), a następnie Mojżeszowi oraz ludowi (Wj 15,13.17), zapewniał o darze ziemi. Troska Jahwe o lud nie wyczerpywała się jednak li tylko w wymiarach ekonomicznych, lecz była częścią Jego dzieła zbawczego. Izraelici przebywający w ziemi obiecaniej zwani byli „przybyszami i osadnikami” (כִּי־גֵרִים וְתוֹשְׁבִים; Kpł 25,23). To hebrajskie określenie stosowane było na określenie ludzi, którzy żyli pośrodku Izraela w Kanaanie, lecz etnicznie byli obcymi, mogli być potomkami miejscowych ludów pogańskich bądź przybyszami¹¹. Nie mogli nabywać ziemi oraz stawać się wielkimi obszarnikami. Ich status był zbliżony do niewolniczego, mogli jedynie zajmować się do prostych prac czy wykonywać zawód rzemieślnika. W takiej sytuacji pojawiały się często nadużycia w stosunku do tego typu ludzi, dlatego Prawo broniło również ich spraw. W wymiarze teologicznym podobne zależności istniały między Bogiem a Jego ludem. Izraelici byli jedynie przybyszami, a nie właścicielami ziemi, nie posiadali żadnego tytułu własności. Cała historia zdobywania Kanaanu świadczy o tym, że to Jahwe stał na czele wojsk Izraela i zapewniał zwycięstwo. To na Jego polecenie podzielono kraj na poszczególne terytoria. Bóg wzbudzał sędziów, którzy w Jego imieniu przywracali spokój w poszczególnych pokoleniach i bronili przed wrogiem zewnętrznym. W końcu Jahwe ustanowił swych pomazańców – króli, którzy zjednoczywszy dwanaście pokoleń, mieli obowiązek troski o wszystkich członków ludu wybranego¹².

¹⁰ Własność w Izraelu zobowiązywała do wspierania umarłych; mieli oni prawo do pozostawionych po zbiorach kłosów i winogron (Pwt 24,19nn), por. E. ZENGER, *Własność, Praktyczny słownik biblijny*, Warszawa 1994, s. 1402.

¹¹ Por. *Gesenius*, s. 874.

¹² Ustanowienie monarchii w Izraelu nastąpiło w wyniku zmian w strukturze społecznej narodu i zagrożeń zewnętrznych. Królowie mieli sprawować rządy w imieniu Jahwe, lecz często łamali tę zasadę,

Dla egzystencji Izraela gwarantem bezpieczeństwa była nie tyle pomyslna sytuacja ekonomiczno-polityczna (tak było w sytuacji wszystkich innych ludów), lecz pielęgnowanie harmonijnej relacji z Jahwe. Błogosławieństwo Boże decydowało o wszystkim. Lud mógł wówczas liczyć na zwycięstwa odnoszone nad przeciwnikiem, który przewyższał go liczebnością i uzbrojeniem. Przykładem takim była historia Dawida, który nauczył się zwyciężać w imię Jahwe, pokonując najpierw Iwa, a następnie Goliata¹³. Również klęski klimatyczne i różnego rodzaju katastrofy, które nawiedzały Izrael, rozumiane były jako swoiste mówienie Boga do swego opornego ludu i jego często bezbożnych władców zapatrzonych w obce potęgi pogańskie¹⁴.

Obchody roku jubileuszowego związane były ściśle ze świadomością religijną Izraela, który wprawdzie jako naród osiadł w Kanaanie, lecz będąc w oczach Boga przybyszem, musiał z rezerwą patrzeć na swój stan posiadania. Celem obchodzonego roku jubileuszowego miało być świętowanie wolności, jaką naród zawdzięczał Jahwe, oraz odnowienie, które prowadziło do przywrócenia przywilejów zwłaszcza tym, którzy je utracili¹⁵.

Szczegółowe kwestie ekonomiczne związane z obchodami jubileuszu omawia tekst Kpł 25,13-17. Przestrzega on przed wszelką nieuczciwością: „Kiedy więc będziecie sprzedawać coś bliźniemu albo kupować coś od bliźniego, nie wyrządzajcie krzywdy jeden drugiemu” (w. 14). Jak przekonuje nas historia Izraela, upomnienie to było bardzo istotne; prorocy (zwłaszcza Amos i Micheasz)¹⁶ występowali przeciwko nadużyciom w życiu społecznym. Możliwość często uciskali prostych i biednych ludzi, o których upominał się Jahwe, nazywając wykorzystywanych „moim ludem”, a więc tymi, których wybrał i otaczał błogosławieństwem. Nieuczciwości, jakich mogli dopuszczać się bogacze, stawały się nie tylko występkami przeciwko biednym, lecz również przeciwko Jahwe. Każdy Izraelita winien kierować się w życiu tak religijnym, jak i społecznym podstawową zasadą: „Nie będziecie wyrządzać krzywdy jeden drugiemu. Będziesz się bał Boga twego, bo Ja jestem Jahwe, Bóg wasz” (w. 17). Teologiczne implikacje tego zjawiska (krzywdy społecznej) omawiamy poniżej.

Izrael musiał żyć z wiary w obecność Jahwe w narodzie. Rytm przyrody, lata szabotowe i jubileusze stały się integralną częścią rytmu życiowego ludu wybranego¹⁷.

por. A.S. JASIŃSKI, *Służcie Jahwe z weselem. Kyriologia starotestamentalna na tle środowiska biblijnego*, Opole 1998, s. 162.

¹³ Dawid był pierwszym władcą, który zdołał zjednoczyć wszystkie pokolenia Izraela wokół jerozolimskiego sanktuarium, por. A.S. JASIŃSKI, *Jerozolima – promień miłości Jahwe*, Kraków 1999, s. 22–24.

¹⁴ Zagrożenie ze strony kultu obcych bóstw było stałym i największym niebezpieczeństwem czyhającym na Izraela, por. W. ZIMMERLI, *Grundriss der alttestamentlichen Theologie*, Stuttgart 1978, s. 147–212.

¹⁵ Prawo roku jubileuszowego proponowało ideał sprawiedliwości i równości społecznej, por. G. WITASZEK, *Biblijne podstawy własności prywatnej*, w: G. WITASZEK (red.), *Życie społeczne w Biblii*, Lublin 1997, s. 37.

¹⁶ Szczegółowo te zagadnienia omawia G. WITASZEK, *Mysł społeczna proroków*, Lublin 1998, zwł. s. 55–115.

¹⁷ Uwarunkowania topograficzne i klimatyczne zawsze odgrywały ważną rolę w życiu Izraela (kult), co znalazło swój wyraz również w tekstach spisanych. Dane te trzeba uwzględnić w procesie interpretacji Biblii, por. J.L. MCKENZIE, *A Theology of the Old Testament*, New York 1974, s. 37–58.

Powodzenie Izraelitów nie było owocem podjętych wysiłków na poziomie naturalnym, lecz było zawsze ściśle związane z otrzymanym błogosławieństwem Bożym. Poddanie się Prawu Bożemu gwarantowało obfite plony: „Ziemia da wam plon, będziecie jedli do sytości, będziecie mieszkali na niej bezpiecznie. (...) Ześlę wam błogosławieństwo w szóstym roku, tak że plony wystarczą na trzy lata” (Kpł 25,19.21). Ziemia w kontekście obietnic Bożych nie była już rozumiana jedynie jako środowisko bytowania człowieka, lecz traktowano ją nade wszystko jako miejsce realizacji błogosławieństwa Bożego. Izrael istnieje nie dlatego, by posiadać ziemię, lecz po to, by otrzymać Boże błogosławieństwo. Ziemia, będąc darem Jahwe, pozostaje jednak Jego własnością (w. 23), dlatego Izraelici nie mogą nią dysponować (sprzedawać), lecz jedynie się nią opiekować¹⁸.

W tekście Kpł 25,25-55 pojawiają się praktyczne wskazania dotyczące szczegółowych zasad postępowania w konkretnych przypadkach. Dowiadujemy się o funkcji *goela* (wykupującego), który miał obowiązek wykupić sprzedaną przez krewnego ziemię (w. 25). W wypadku braku środków na wykup ostateczną instancją był rok jubileuszowy, w którym sprzedane grunty miały powrócić do pierwotnego właściciela.

Wyjątkiem od tej reguły były zasady dotyczące nieruchomości położone w mieście warownym, a więc na terenie otoczonym murem: „Jeżeli nie będzie wykupiony przed upływem roku, w takim razie dom zbudowany w mieście warownym na zawsze przejdzie w posiadanie nabywcy i jego potomków. Nie wyjdzie [z ich rąk] w roku jubileuszowym” (w. 30). Zasada ta nie była stosowana w wypadku nieruchomości położonych na wsi, a więc na terenie pozbawionym murów; szczególne przywileje posiadali również lewici (ww. 32-34)¹⁹.

Prawo w szczególny sposób brało pod opiekę najuboższych. Bogaci mieli obowiązek otaczania ich troską, przyjmowania do swojego domostwa i powstrzymania się od jakiegokolwiek lichwy (ww. 35-38). Kwestia niewolników pochodzących z Izraela została również jasno określona. Ówczesny świat traktował zjawisko niewolnictwa jako coś normalnego, w każdym społeczeństwie najniższą warstwę tworzyli niewolnicy. W Biblii również jest wiele wzmianek z tej dziedziny; wystarczy przypomnieć czasy Abrahama (Rdz 17,23) czy historię Józefa sprzedanego przez braci (Rdz 37,28). Prawodawstwo Mojżeszowe także tą kwestią się zajmowało. Już w Wj 21,2 czytamy: „Jeśli kupisz niewolnika – Hebrajczyka, będzie ci służył sześć lat, w siódmym roku zwolnisz go bez wykupu”. Członkowie narodu wybranego nie mogli być tak samo traktowani, jak osoby obce. Wiadomo, że przed Jahwe wszyscy Izraelici byli niewolnikami, ponieważ zostali wyprowadzeni z Egiptu (domu niewoli), aby wyłącznie służyć Bogu (Kpł 25,42). W wypadku, gdyby z powodu ubóstwa ktoś sprzedał się w niewolę (Izraelita), nie mógł być

¹⁸ Współcześnie do tej idei nawiązują gospodarstwa rolne w Izraelu, zwane kibucami, por. S. FLAPAN, *The Birth of Israel. Myths and Realities*, London 1987, s. 116–118.

¹⁹ Miasta miały szczególną rolę strategiczną i były gwarantem bezpieczeństwa również dla okolicznej ludności. Miasta powstawały wówczas, gdy obca ludność zagrażała lokalnej społeczności, por. H.J. FRANKEN, *Osadnictwo*, w: L.W. STEFANIAK, PRACA ZBIOROWA (red.), *Archeologia Palestyny*, Poznań 1973, s. 464.

traktowany jako niewolnik, lecz jako najemnik czy osadnik (w. 39), który odzyskiwał pełną wolność w roku jubileuszowym (w. 40b). Faktyczny status niewolnictwa mógł dotyczyć jedynie osób obcego pochodzenia (ww. 44-46). Nie obejmowały ich bowiem przywileje narodu wybranego i roku jubileuszowego²⁰. Inna sytuacja mogła zaistnieć, gdy popadły w ubóstwo Izraelita sprzedał się w niewolę obcemu (poganinowi); wówczas jego rodzina albo ktoś pochodzący z rodu miał obowiązek jego wykupu i traktowania go jako najemnika, powstrzymując się od surowości (ww. 47-53). W wypadku, gdyby nie został wykupiony, miał otrzymać wolność w roku jubileuszowym (w. 54). Całość tego prawodawstwa kończy sentencja: „Moimi bowiem niewolnikami są Izraelici. Oni są moimi niewolnikami, ci, których wyprowadziłem z ziemi egipskiej. Ja jestem Jahwe, wasz Bóg” (w. 55). Zdanie to powtarza zasadniczy ton teologiczny całego prawodawstwa związanego z rokiem jubileuszowym. To dlatego, że Jahwe był Bogiem Izraela, obowiązywało takie, a nie inne Prawo. Nie było ono bowiem pochodną struktury samego społeczeństwa Izraela, i nie było odwzorowaniem prawodawstwa pogańskiego, lecz wynikało z absolutnej zależności narodu od Jahwe, który wyzwolił swój lud z Egiptu i ustanowił swoją szczególną własnością²¹.

Tekst Kpł 25,1-55 ukazuje mechanizmy obrony wszystkich członków wspólnoty izraelskiej, jakie przewidywało prawodawstwo Mojżeszowe. Opierało się ono na zasadzie wykupu i obowiązków wynikających z przepisów obchodów roku jubileuszowego. Wykup mógł być dokonany w każdym czasie oraz miejscu i miał charakter indywidualny, natomiast jubileusz obchodzono jedynie dwa razy w danym wieku, a jego zasięg obejmował cały naród. W praktyce wykupu mogły pojawiać się zaniedbania i niedociągnięcia, które miały być naprawiane w jubileuszu. Na podstawie prawa roku jubileuszowego przywracano porządek ustalony na początku (własność domu ojca, rodu i pokolenia), a który bywał naruszany na skutek różnorodnych uwarunkowań życia społecznego.

3. Ku perspektywie nowotestamentalnej

Prawodawstwo Mojżeszowe akcentowało przede wszystkim sprawy religijne, lecz ściśle wiązało je z kwestiami społecznymi. Izraelici mieli wyrastać w wolności, jaką otrzymali od Jahwe, i nie mieli prawa uciskać i wykorzystywać swych braci, lecz wprost przeciwnie – posiadali ścisły obowiązek przychodzenia im z pomocą. Czy jednak to prawodawstwo było praktykowane? Nie posiadamy w Biblii wyraźnych tekstów, które

²⁰ Separacja narodu wybranego w stosunku do innych ludów wynikała z przynależności Izraela do Jahwe. Ta świadomość w szczególny sposób została pogłębiona na skutek reformy Ezdrasza, por. H. LANG-KAMMER, *Księgi Ezdrasza i Nehemiasza*, Poznań 1971, s. 314-318.

²¹ Przymierze Izraela z Bogiem zawarte na Synaju miało unikalny charakter, a jego skutki obejmowały wszystkie dziedziny życia Izraela, por. J. SCHARBERT, *Sachbuch zum Alten Testament*, Aschaffenburg 1981, s. 14-16.

potwierdzałyby takie praktyki. Być może prawodawstwo jubileuszowe odwoływało się do bardzo starych praktyk, które z czasem znikły. Zostało ono jednak utrwalone w prawodawstwie kapłańskim (P), które należy, jak wiadomo, do najmłodszej warstwy Pięcioksięgu i sięga epoki niewoli powygnaniowej²². Patrząc na nie (P) z tej perspektywy, możemy się w nim dopatrzeć przede wszystkim treści teologicznych. Izrael został okrutnie doświadczony na skutek utraty ziemi i świątyni. Wydarzenia te odczytano jako następstwo porzucenia przez lud Boga i oddanie się kultowi obcych bóstw. Tymczasem Jahwe, karząc, równocześnie uzdrawia i wyzwala, przywracając pierwotny porządek²³. Po powrocie z niewoli trzeba było na nowo organizować życie społeczne i religijne. Prawo roku jubileuszowego stało się więc tą podstawową zasadą porządkującą wszystkie sprawy własnościowe. Perspektywa powygnaniowa w prorocztwie Tritoizajasza została rozszerzona na korzystanie z dóbr zbawczych również przez pogan: „Cudzoziemców zaś, którzy się przyłączyli do Jahwe, ażeby mi służyć i ażeby miłować imię Jahwe i zostać Jego sługami – wszystkich zachowujących szabat bez pogwałcenia go i trzymających się mocno mojego przymierza, przyprowadzę na moją świętą górę i rozweselę w moim domu modlitwy” (Iz 56,6-7a). W ten sposób została otworzona nowa perspektywa dostępu do dóbr Bożych; nie ograniczały się już one do rodziny, rodu czy pokolenia, lecz pojawiła się możliwość włączenia w ten proces również i obcych.

Praktyki znane jeszcze z czasów królewskich wskazują, że zasady zaprezentowane w tekście Kpł 25,1-55 nie były stosowane. Z niesprawiedliwością społeczną walczył prorok Amos, który napiętnował praktyki sprzedawania ludzi za pieniądze (Am 2,6c); bogaci często usiłowali odzyskać swoje pieniądze kosztem wolności drugiego człowieka. Popadanie w ubóstwo wywołane było często niesprawiedliwymi obciążeniami społecznymi, które sprawiały, że bogacze stawali się jeszcze bardziej zasobnymi, a biedacy bardziej ubogimi. Prorok występował przeciwko takim praktykom, były one bowiem zupełnie obce prawodawstwu Mojżeszowemu. Bogaci stosowali także różnego rodzaju ucisk względem słabych i pozbawionych środków do życia: „ubogich kierują na bezdroża” (Am 2,7b)²⁴. Amos wypowiada ostre słowa względem oprawców: „Albowiem poznałem mnogie wasze złości i grzechy wasze liczne, o wy, ciemieźcy sprawiedliwego, biorący okup i uciskający w bramie ubogich” (Am 5,12). Dopuszczający się takich występków nie mogą ze spokojnym sercem uczestniczyć w kulcie religijnym, gdyż Jahwe spogląda szczególnie na ubogiego, o którego się upomina. Naród występny spotka za to stosowna kara: „Lecz oto Ja wzbudzę przeciwko wam, domu Izraela – wyrocznia Jahwe, Boga Zastępów – naród, który was uciemieży od Wejścia do Chamat aż do potoku Araby”

²² Kodeks świętości uchodzi za najstarszą część dokumentu P, por. WITASZEK, *Biblijne podstawy własności prywatnej*, s. 37.

²³ Odniesienie Boga do człowieka jest zawsze jednoznaczne i zmierza do udzielenie zbawienia, por. S. TUŁODZIECKI, *Miłosierdzie Boże w Starym Testamencie*, Poznań 1992, s. 58–59.

²⁴ Izrael musiał pamiętać, że jego powołaniem nie było konkurowanie z obcymi potęgami, lecz posłuszeństwo względem Jahwe. Jego weryfikacją było odniesienie do słabych i ubogich, por. L. BOADT, *Reading the Old Testament. An Introduction*, New York 1984, s. 318–320.

(Am 6,14). Takie karygodne postawy niszczyły życie społeczne Izraela; wyraźnie nie stosowano się do zasad wykupu oraz jubileuszu. Wyższe warstwy społeczne zamknęły się w swych luksusowych domostwach i nie zważały na los biednych. Ucisk stosowano nawet w sądach, które były niesprawiedliwe i stały na usługach możnowładców. Zaniżyła solidarność narodowa. Ubodzy byli pozostawieni samemu sobie i ich los był coraz bardziej okrutny. Sytuacja społeczna, która zaistniała w owym okresie, skutkowała negatywnie na życie religijne Izraela. Naród w zapowiedziach prorockich będzie karany przez ludy obce, a w konsekwencji dokona się zerwanie Przymierza z Jahwe. W tych okolicznościach Bóg przez Amosa daje ostatnie wskazówki: „Szukajcie dobra, a nie zła, abyście żyli. Wtedy Jahwe, Bóg Zastępów, będzie z wami, tak jak to mówicie. Mieście w nienawiści zło, a miłujcie dobro! Wymierzajcie w bramie sprawiedliwość! Może ulituje się nad Resztą pokolenia Józefa?” (Am 5,14-15). Życie społeczne i religijne Izraela na mocy wybraństwa Bożego było ściśle ze sobą zintegrowane.

Idea roku jubileuszowego wraz z biegiem historii zbawienia coraz bardziej zyskiwała charakter duchowy i ściśle teologiczny. Tritoizajasz stwierdza w imieniu Jahwe: „Duch Jahwe Boga nade mną, bo Jahwe mnie namaścił. Posłał mnie, by głosić dobrą nowinę ubogim, by opatrywać rany serc złamanych, by zapowiadać wyzwolenie jeńcom i więźniom swobodę, aby obwieszczać rok łaski Jahwe” (Iz 61,1-2a). W tym tekście prorockim możemy dostrzec aluzję do roku jubileuszowego. Ów „rok” nie był już następstwem porządku kalendarzowego, lecz wynikał z postanowienia Jahwe, który realizował historię zbawienia²⁵. Wyzwolenie nie będzie zatem odnosiło się jedynie do kwestii zewnętrznych, jak to przewidywało Prawo Mojżeszowe (Kpł 25), lecz sięgać będzie wnętrza człowieka, do jego serca. Wypowiedzi prorockie kierują myśl już ku czasom mesjańskim, które z perspektywy Nowego Testamentu zostały zainaugurowane w czasach Jezusa Chrystusa. Zbawiciel aplikuje do siebie prorocstwo Tritoizajasza w proklamacji nazaretańskiej (Łk 4,16-30). Dobra Nowina, którą przyniósł Jezus, oznaczała ostateczne wkroczenie Boga w historię człowieka. „Rok łaski” to czasy Chrystusa, obecność Syna Bożego i Jego nauki. Nie ma więc ów „rok” charakteru czasowego, lecz zbawczy i eschatyczny. Misja Jezusa została bezpośrednio zapowiedziana przez Jana Chrzciciela, który również posłużył się słowami Izajasza (Łk 3,4-6; por. Iz 40,3-5). Janowe świadectwo kończą słowa: „I wszyscy ludzie ujrzą zbawienie Boże” (Łk 3,6).

Dzieje chrześcijańskie są ciągłym świętowaniem „roku łaski”, czyli stałego dostępu do łaski Bożej. Duch Święty, który został dany Kościołowi, bez przerwy uaktualnia zbawczą obecność Chrystusa. Czasy eschatyczne zostały już zainaugurowane, a ich pełnia zostanie zmanifestowana w paruzji Pana. Wszelkie jubileusze obchodzone w Kościele nawiązują do wydarzenia nazaretańskiego. Słowa Jezusa nadają sens każdemu świętowaniu zbawczego dzieła Boga. Dotyczy to również obchodów Wielkiego Jubileuszu Roku 2000.

²⁵ Dobra nowina, zapowiadana przez proroka, stała się określeniem osoby i nauki Jezusa Chrystusa, dlatego Nowy Testament to określenie stosowuje jedynie do opisu dzieła Zbawiciela, por. T. HERGESEL, *Ewangelizacja w Biblii*, w: J. SZLAGA (red.), *W kręgu Dobrej Nowiny*, Lublin 1984, s. 83–99.

References

- BOADT L., *Reading the Old Testament. An Introduction*, New York 1984.
- CHILDS B.S., *Die Theologie der einen Bibel*, Freiburg 1994.
- FILIPIAK M., *Człowiek współczesny a Stary Testament*, Lublin 1982.
- FLAPAN S., *The Birth of Israel. Myths and Realities*, London 1987.
- FRANKEN H.J., *Osadnictwo*, w: L.W. STEFANIAK, PRACA ZBIOROWA (red.), *Archeologia Palestyny*, Poznań 1973.
- HERGESEL T., *Ewangelizacja w Biblii*, w: J. SZLAGA (red.), *W kręgu Dobrej Nowiny*, Lublin 1984.
- HOENIG S.B., *Sabbath Years and the Year of Jubilee*, „The Jewish Quarterly Review” 59 (1969), s. 224–227.
- JASIŃSKI A.S., *Jerozolima – promień miłości Jahwe*, Kraków 1999.
- JASIŃSKI A.S., *Służcie Jahwe z weselem. Kyriologia starotestamentalna na tle środowiska biblijnego*, Opole 1998.
- LANGKAMMER H., *Księgi Ezdrasza i Nehemiasza*, Poznań 1971.
- MĘDALA S., *Wprowadzenie do literatury międzytestamentalnej*, Kraków 1994.
- McKENZIE J.L., *A Theology of the Old Testament*, New York 1974.
- NOTH M., *Das dritte Buch Mose*, Göttingen 1962.
- SCHARBERT J., *Sachbuch zum Alten Testament*, Aschaffenburg 1981.
- SPICQ C., GRELOT P., *Szabat*, STB.
- STAUBLI T., *Die Bücher Levitikus, Numeri*, Stuttgart 1996.
- TUŁODZIECKI S., *Miłosierdzie Boże w Starym Testamencie*, Poznań 1992.
- THOMSON J.A., *Handbook of Life in Bible Times*, Leicester 1986.
- WITASZEK G., *Biblijne podstawy własności prywatnej*, w: G. WITASZEK (red.), *Życie społeczne w Biblii*, Lublin 1997.
- WITASZEK G., *Mysł społeczna proroków*, Lublin 1998.
- ZENGER E., *Własność, Praktyczny słownik biblijny*, Warszawa 1994.
- ZIMMERLI W., *Grundriss der alttestamentlichen Theologie*, Stuttgart 1978.